

Editorial

Nová studia dětství

Michaela Kvapilová Bartošová, Beatrice Chromková
Manea, Lenka Slepíčková

V uplynulém čtvrtstoletí se napříč různými sociálně vědními obory začínají uplatňovat a rozvíjet tzv. „nová studia dětství“. Ta se vymezují vůči dříve převládající výzkumné praxi, kdy byly děti chápány jako neschopné samostatného pohledu na svět a zkoumány jako pasivní objekty (a oběti) širších společenských procesů a kdy byla dětská perspektiva ve výzkumu zprostředkovávána dospělými. Nové přístupy k dětem, které se prosazují jak v sociálněvědních výzkumech, tak v širší společnosti (například v souvislosti s legislativními změnami týkajícími se práv dětí), se snaží přijímat děti jako svébytné sociální aktéry. Dítě je uznáno jako rovnocenná sociální bytost, schopná svým specifickým způsobem nahlížet na společnost, vytvářet si vlastní názory a postoje a v neposlední řadě ovlivňovat a proměňovat své okolí a společnost jako takovou. Postoje dětí, jejich hodnoty a plány jsou vnímány jako výsledky působení různých vlivů, nejen těch, které přicházejí z rodiny nebo ze strany dospělých autorit, ale například z vrstevnických skupin či z médií. Zároveň se zdůrazňuje aktivní role dítěte ve sjednocování a zvyznamňování různorodých socializačních podnětů a v konstruování vlastní biografie.

Přístup k dítěti jako ke kompetentní a autonomní bytosti a jeho uznání jako rovnocenného partnera ve výzkumu otevírá řadu nových otázek a výzev týkajících se celého výzkumného procesu: od volby a rámování výzkumných témat přes výběr metod a postupů až po řešení etických problémů v průběhu výzkumu. V oblasti výzkumné metodologie jsou preferovány techniky sběru dat blízké dětskému vnímání a dovednostem a dětští účastníci bývají v některých případech zapojováni i do přípravy výzkumu, sběru dat a jejich analýzy jako konzultanti nebo spoluvýzkumníci.

Otázka, zdali a do jaké míry tyto změny odráží i česká sociálněvědní praxe, byla námětem pro toto číslo *Sociálních studií*. Jsme rády, že se nám do něj podařilo získat tematicky i disciplinárně pestré příspěvky a že – v souladu s naším záměrem – je souborem textů, které ať už přímo, prostřednictvím polemik či komparací, nebo nepřímo, skrze konkrétní výzkumy s dětmi, reflektují současné bádání na poli dětských studií a ve výzkumech zahrnujících děti jako hlavní informanty o svém životě. Jak je patrné i z jejich následujícího stručného shrnutí, příspěvky také dokumentují širokou škálu přístupů, strategií a perspektiv, užívaných

při výzkumech s dětmi a v nahlížení na dítě jako na aktéra v rámci rodiny či vzdělávacího systému.

Tématem spoluautorského příspěvku *Ondřeje Kaščíka a Branislava Pupaly* je neo-liberální diskurz ve vzdělávání, který se v posledních letech výrazně prosazuje zejména ve vědách o výchově a ve školní politice ve střední Evropě. Autoři upozorňují na to, že shoda v cílech tohoto diskurzu s cíli nové sociologie dětství je jen zdánlivá. Ve skutečnosti je emancipace dětského aktéra, kterou se tento diskurz zaštiťuje, emancipací vnučenou, protože jejím hlavním cílem je zvýšení využitelnosti individuů v rámci globální ekonomiky. Podněcování k celoživotnímu učení, které je nedílnou součástí těchto politik, naopak prodlužuje tradiční charakteristiky dětství, jako je nehotovost, na celou životní dráhu.

Lucie Jarkovská ve svém textu nabízí zamyšlení nad způsoby, jakými je ve výzkumech dětí možné překonávat paternalistický přístup ke zkoumanému objektu. Vybízí výzkumníky ke kreativě a hledání takových metod a takového prostředí pro výzkum, které budou pro zkoumání dítěte jako aktéra a pro zachycování dětské perspektivy nejvhodnější. Úskalím výzkumů s dětmi, které často probíhají ve školním prostředí v rámci vyučování a mnohdy vedou děti spíše k plnění úkolů zadaných výzkumníky a reprodukci toho, co samy děti vnímají jako „správné“ vědět a sdělovat, se lze podle ní nejlépe vyhnout etnografickým přístupem.

Kvalitativní výzkum mezilidských vztahů v rodině z pohledu dětí mladšího školního věku, který se hlásí k novému paradigmatu dětství, představují *Leona Stašová a Hana Serbousková*. Autorky se ptají, jak děti vnímají rodinné vztahy na různých rovinách. V dětských výpovědích zachycují pohled na intimitu, stabilitu a podporu v rodině, zdůrazňují přitom dětskou schopnost vnímat a zpracovávat informace o různorodých aktivitách účastníků a hodnotit kvality rodinných vztahů.

Prostřednictvím příspěvku *Lenky Slepíčkové* představujeme část našeho kvalitativního výzkumu, který se věnoval dětskému pohledu na rodinu a blízké vztahy. Text se zaměřuje na perspektivu, s jakou děti nahlízejí na svou budoucnost především v oblasti rodinných či partnerských vztahů, ale také v pracovní sféře. Ukazuje, do jaké míry se představy dětí vztahují k materiálním a nemateriálním hodnotám a jak se ve svých perspektivách liší dívky a chlapci.

Skrze analýzu diskurzu sleduje *Kateřina Lišková* způsob konstruování národnosti/etnicity v promluvách žáků a žákyň 9. tříd. Focus groups, ze kterých vychází, byly vedeny v národnostně/etnicky rozmanitých třídách základních škol. Analýza ukazuje, jak je národnost/etnicita vytvářena jednak na základě jazyka jako nástroje inkluze a exkluze, dále prostřednictvím konstrukce in-group a out-group, a konečně také v promluvách dětí o kultuře.

Příspěvek *Miroslava Bocana a Tomáše Machalíka* představuje rozsáhlý a v České republice poměrně ojedinělý výzkum zaměřený na hodnotové orientace mladších i starších dětí (6–15 let). Prostřednictvím kvalitativních i kvantitativních metod zjišťovali výzkumníci pohled dětí na rodinu, školu, volný čas a média. Analýza dat mimo jiné ukázala významný vliv rodiny a socioekonomického statutu rodičů na obecné postoje dětí k životu, ale například i na jejich způsob trávení volného času a představy o budoucnosti. Přestože podle některých teorií zabývajících se proměnami dětství v současné společnosti slábne vliv rodiny na život,

postoje a názory dětí, prezentovaný výzkum naopak ukázal, že rodina stále zůstává velmi zásadním prostorem předávání životních hodnot dětem.

Součástí tohoto čísla jsou i dvě recenze. První z nich, jejíž autorkou je Mariana Koutská, představuje knihu *Children as Decision Makers in Education: Sharing Experiences Across Cultures* editorského kolektivu Cox, Robinson-Pant, Dyer a Schweisfurth (2010). Autoři se věnují možnostem dětí podílet se na rozhodování ve vzdělávání a představují více než desítku projektů zaměřených na dětskou participaci v různých socio-kulturních prostředích. Recenzi knihy *Developing Identities. Identity Construction in Multicultural Primary Classrooms in the Netherlands and Flanders*, jejímž autorem je Massimiliano Spotti (2007), napsala Jana Obrovská. Kniha vychází ze dvou případových etnografických studií multikulturních tříd navštěvovaných dětmi migrantů v Holandsku a Flandrech a soustředí se na konstruování identit v rámci diskurzů přítomných mezi samotnými žáky a mezi žáky a jejich učiteli.

Rády bychom poděkovaly všem, kteří nás při přípravě čísla podpořili: především Grantové agentuře České republiky, protože toto číslo vzniklo v rámci řešení grantového projektu „Rodina pohledem dětí“ (GAP404/11/1033), zúčastněným autorkám a autorům, recenzentkám a recenzentům a také redakci *Sociálních studií* za veškerou práci spojenou s vydáním tohoto čísla časopisu.

Příjemné a podnětné čtení Vám přeji editorky čísla Michaela Kvapilová Bartošová, Beatrice Chromková Manea a Lenka Slepíčková.